

Deutsche Verwaltungsgeschichte. Herausgegeben von Kurt G.A. Jeserich, Hans Pohl, Georg-Christoph von Unruh, Band 1 - Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Reiches, Stuttgart 1983, Deutsche Verlagsanstalt, XXIV + 941 s.

Nebylo by dobře přejít kolem neobyčejně široce koncipovaného západoněmeckého díla mlčením, protože jde už - v jeho prvním svazku o počín mimořádný v několika směrech. Nejdřív ale zběžná informace o tom, co má být náplní dalších svazků tohoto díla, jež je plánováno na pět textových a jeden rejstříkový. Druhý svazek má obsáhnout dobu od roku 1806 do zrušení Německého spolku, třetí dobu do konce monarchie, čtvrtý dobu republiky a údobí nacismu, pátý spolkovou republiku a šestý už zmíněné rejstříky. Jak patrně teritoriální rozsah se v dalších svazcích nutně stále zužuje, i když prohlubující se byrokratizace na všech stranách a ovšem i nárůst pramenů si vynucují větší zevrubnost; nevíme ovšem, jaký bude rozsah dalších svazků, i když se dá předpokládat, že nebude příliš zaostávat za prvním. Stejně tak není možno na základě prvního svazku říci nic určitého o rychlosti vydávání celého díla, zdá se však, že práce značně pokročila. A protože jde o kolektivní dílo, jehož celek má zmoci doslova armáda 120 historiků, správních specialistů, ale i sociologů, politologů (to ovšem zřejmě až v nejnovějších svazcích) i praktiků, lze se nadít, že bude postupovat poměrně rychle vpřed.

Z výše naznačeného snad vyplývá, že největší význam je třeba z obecného hlediska připsat prvnímu svazku, neboť má největší záběr časový (zhruba čtyři a půl století) i teritoriální, neboť zahrnuje v podstatě celou oblast říše na sever od Alp v jejích dynamických proměnách, tedy i území českého státu i příslušných teritorií rakouských. Nadto pak je konkrétnímu výkladu předeslána úvodní poznámka vydavatelů, jež je technického rázu a podává stručně genezi celého díla, kterou lze sledovat již od třicátých let našeho věku, dále dvoustránková předmluva minulého spolkového prezidenta Carla Carstense, nazvaná příznačně *Vom Erfahrungswert der Verwaltungsgeschichte* a úvodní stat' vydavatelů o základních rysech, výstavbě a cílech správních dějin (s. 3-20). Má-li se tento úvod nějak charakterizovat, třeba v něm vidět dvě části. První podává obecné úvahy o funkci správních dějin a o jejich historiografii, která žel, je stručnější a nevyužívá všechny možnosti, které se tu metodologickým úvahám naskýtají. Druhá, rozsáhlejší, podává stručnou charakteristiku možno přímo říci shrnutí toho, co jednotlivé svazky přinášejí, resp. mají přinášet.

Správní dějiny v moderním pojetí jsou typickou mezní disciplínou, která integruje výsledky i metody řady oborů, především dějin právních v jejichž rámci byly dosud nejčastěji traktovány a diplomatiky, která zejména s počínajícím novověkem bývá s nimi nesprávně takřka ztotožňována, i když jejich vzájemná blízkost je pochopitelná a nutná. Ale nejde o naše úvahy, nýbrž o to, že autoři zdůrazňují nutnost postihnout vývoj vnitřní správy ve všech jejích odvětvích a specializacích na centrální, teritoriální a lokální úrovni. To při dnešní specializaci nemohou zvládnout nejen jednotlivci, ale ani malý okruh osob. A tak není divu, že se tu setkáváme celkem s 21 badateli starší, střední i mladší generace, s historiky obecnými resp. diplomatiky i historiky práva. Dočasný nedostatek způsobený zatím neexistencí rejstříku nahrazuje osmnáctistránkový obsah, přinášející detailní rozpis jednotlivých částí knihy. Dále se rozpadá do pěti kapitol, které jsou dále individuálně strukturovány (dělí se na paragrafy, ty pak opět na menší oddíly označené

římskými čísly, jimiž jsou podřazeny stati označované arabskými ciframi a jako nejnižší složka jsou zde oddělení alfabetická).

Jak naznačeno, výklad začíná dobou kolem polovice 14. století. Tento termín je zdůvodňován pouze obecně tím, že jde o dobu velkého přelomu mezi středověkem a novověkem. Nevážeme-li se na nějaké konkrétní datum, mají autoři jistě pravdu, nicméně stejně tak platí, že správní vývoj - byť v různých jiných formách - lze pozorovat i v dobách starších a tak lze nad tím, že se nepočítá "od Adama" vyjádřit značné rozpaky. Neboť tím se celý výklad nutně ochuzuje o nenahraditelnou dimenzi, neboť prakticky žádná instituce tu nezačíná a tak leckdy je stejně nutno vracet se zpět.

Pro první kapitolu, která má rozsah takřka dvouset stran, získali vydavatelé čtyři přední badatele. Výklad zahajuje Peter Moraw, který věnuje pozornost fungování ústřední správy říše od doby Karla IV. zhruba do doby Maxmiliána I. V duchu svých starších prací pojímá výklad o těchto otázkách velmi dynamicky, s přihlédnutími k řadě dosud opomíjených fenoménů, zejména ve vztahu k místu, jaké ústřední správa zaujímá a dále pak ve vztahu k prostoru (jde tu zejména o aplikaci některých jeho pojmů jako "königsnahe" či "königsfremde Landschaft") i k jejím spoluhráčům, jimiž jsou členové kurfiřtského kolegia, i pokud jde o otázky prosopografické. Protože pak kde i o dobu, kdy čtyři římscí panovníci byli i českými králi, má pro nás tato stat' znásobenou důležitost, tím spíše, že její autor je dobře obeznámen i s naší literaturou, což nelze říci o ostatních autorech (mám tu ovšem na mysli základní funkční uplatnění). Nejrozsáhlejší část kapitoly je věnována vývoji správy pozdně středověkých teritorií. Jejím autorem je Dietmar Willoweit, který se s úspěchem pokusil o typologii jednotlivých správních elementů i správních povinností, které na sebe jednotliví zeměpánové vztáhli. Obdobně zpracoval Wolfgang Reinhard správní postavení církve v říši ve všech jejích složkách i s přihlédnutím k obecným aspektům papežství. Ku podivu tu chybí zmínky o náboženském dualismu a ovšem i o církevněsprávním dualismu v českých zemích, jenž o sto let předjímá poměry ve vlastní říši a v leččems nemá obdoby vůbec. Jinak je ovšem institucionální, perzonální i dokumentační složka rekonstruována s velkým přehledem a znalostí. Poslední oddíly kapitoly jsou z pera Georga Droegeho. Jeden je věnován městům, druhý společným tendencím v pozdním středověku a třetí vesnické samosprávě a správě velkostatku. Na první pohled se zdá, že pozornost městům není práva významu tohoto fenoménu; neboť 11 stran je opravdu méně než málo víme-li, že právě městská správa a úřadování v leččems udávaly tón a ukazovaly cestu. Nad to se autor v mnohém vrací do dob předchozích, takže nepoměr zpracování ještě narůstá. Bylo by ovšem možno říci, že se lze poučit z jiných zdrojů. Tomu lze důvodně namítnout, že tu má jít o akcentování proporcionality vývoje, i když městské osídlení zdaleka nemělo převahu (nicméně odhady, že v městech žilo zhruba jen 10 % obyvatel, se zdají být podceněny).

Druhá kapitola z pera Hanse Pohla je sice vítaným doplňkem, nicméně v celku je poněkud neorganickým elementem. Podává totiž přehled hospodářského a sociálního vývoje v říši od pozdního středověku do sklonku 18. století. Jistou neorganičnost vidím jednak v jejím zařazení za první kapitolu a pak ovšem zejména v tom, že když už byla připojena, nepřihlédlo se k aspektům politického a kulturního vývoje, pro dějiny správy nepochybně neméně významným.

Třetí kapitola (od Georg-Christopha v. Unruha) navazuje na Morawa výkladem o říšských zařízeních novověkých. Je jim věnováno pouhých 11 stran, lze tedy opět konstatovat, že neúměrně málo, i když těžiště vývoje leželo už neoddiskutovatelně v teritoriích. Nemá smysl uvádět, co by tu čtenář měl hledat; autor sám to ví jistě nejlépe. Ostatně o snaze "ušetřit" co nejvíc místa svědčí, že o důležitém správním fenoménu skutečně říšské správy, totiž o rozdělení na jednotlivé kraje je ve výkladu jediná věta - odkazující na výklad jiného autora v jiné publikaci. To je ovšem u kompendia jev neobvyklý.

Jádrem výkladu jsou svým způsobem obě kapitoly závěrečné. Kapitola čtvrtá - vytváření teritoriálních států - má toliko dvě stě stran a pět autorů, kapitola pátá - sledující správu v jednotlivých teritoriích - takřka pět set stran a čtrnáct autorů. Vzhledem k rozsahu látky i velkému rozpětí časovému je to pochopitelně logické. Je však třeba si uvědomit, že názvy jsou toliko rámcové a tak se v těchto kapitolách lze shledat i s otázkami, které do knihy nepochybně patří, ale na uvedeném místě by je nikdo nehledal. Tak je ve čtvrté kapitole oddíl o univerzitách (od D. Willoweita), který začíná už od počátku a kde překvapivě nejsou vůbec vzaty v úvahu univerzity městského založení, ani funkce děkanů jednotlivých fakult (14 stran) a v. Unruhova stat' o školství (necelých pět stran), čímž se ovšem myslí školství nižší resp. jeho správní struktura. Také ji lze označit za příliš stručnou až kurzorickou - i v kontextu správního vývoje. Tato kapitola přináší v obecné formě různé závažné výklady o specifikách správy uvedených staletí. Zahajují ji stati o míře recepce učených práv ve vztahu k výstavbě resp. vytváření teritoriálních států a o obecných fenoménech správní organizace těchto celků (se zajímavou systematikou typů správních instrukcí, i když bych považoval za vhodné vyčlenit do samostatné skupiny instrukce pro konkrétní jednotlivé úředníky). Stejně tak obecný ráz má partie o služebních povinnostech (pod poněkud svádějícím souhrnným názvem "Vývoj veřejné služby") a stat' o církevních správních poměrech a jejich teoretických předpokladech. Návazně přicházejí partie o policii, "policejní vědě", katedralistice, hospodářské politice a správě (včetně záležitostí městských a cechovních), dopravě a předávání zpráv a poštovníctví.

Konečně kapitola pátá postupuje podle jednotlivých teritorií. O habsburských dědičných zemích a českých zemích píše Christoph Link, klade oprávněně důraz na uzlové body, jimiž jsou různé reformní snahy: Maxmiliána I., ale zejména pak Marie Terezie a Josefa II., včetně částečného ústupu za Leopolda II. Tu se postupuje zejména podle Fellner - Kretschmayrový Österreichische Zentralverwaltung, s přihlédnutím k novější literatuře. České práce - to se týká i výrazně českých partií - nejsou zachyceny ani bibliograficky, ač by si to některé z nich zasloužily i z aspektů obecných (zejména V. Černého Hospodářské instrukce, R. Maršanovy Dějiny policejní organizace rakouské, ale i díla takových autorů jako V. Pešák, K. Stloukal aj., včetně řady prací právně historických - J. Kaprase, J. Čelakovského, B. Riegra i autorů českoněmeckých - O. Peterky atd.). Protože se charakter jednotlivých teritoriálních vrchností značně různil, nemohlo se postupovat pochopitelně vždy podle teritorií, nýbrž došlo k vyčlenění říšských měst a říšského rytířstva do zvláštního oddílu. Duchovní vrchnosti naopak jsou postaveny po bok velkým útvarům světským, takže jejich případná specifika tu nutně zanikají.

Protože koncepcí díla je podat informace o typu pomůcky zvané "Handbuch", je položen velký důraz i na poznámkový aparát v nejširším slova smyslu. Vedle vlastního poznámkového aparátu, prostupujícího celé dílo, jsou tu i oddíly kriticky hodnotící literaturu, tedy i literaturu odbornou. Zejména každou samostatnou část předchází vyvážená bibliografie, dělená případně ještě dále na obecné pomůcky, edice a vlastní literaturu. Oprávněně (zejména v úvodních statích Morawových je to patrné) je pokládán důraz na literaturu a vůbec práce novější, neboť při ohromných kvantech literatury není už možno uvádět vše důležité. Ostatně je třeba současně uvést, že při doslovné explozi badatelského úsilí v současné době víme o mnohem více a hlouběji, neboť paralelně s tímto dílem se objevují doslova desítky statí i knih z této problematiky. S výhradou uvedenou výše, však tento svazek spolehlivě umožňuje i přehled o nových dílech, až do počátku osmdesátých let.

Vedle určité disproporčnosti zejména ve statích o starší městské správě a v některých jiných partiích, jak na to bylo aspoň zčásti upozorněno výše, je třeba říci, že při celkové redakci - nepochybně velmi obtížné - se pozoruje jistá nedůslednost (srv. např. s. 178 a 217 s poněkud rozpornými údaji). To se týká i citací literatury: většinou se citují i místa vydání jednotlivých prací, za což lze vzdát dík (tím spíše, že se od toho času ke škodě věci začíná upouštět). Někteří autoři tak však nečiní (např. v. Unruh). Pochopitelně by bylo možno uvádět některé faktografické chyby či nepřesné formulace, ale lze říci, že jich na tak velké dílo je málo, a jen trochu věci znalý čtenář si to opraví sám. Naopak se mu dostane rozsáhlého poučení o mnoha důležitých sférách veřejného života ve střední Evropě vůbec, nejen o vlastní správní historii. Čtenář by asi v této souvislosti uvítal i soustavnější výklady (nebo alespoň výraznější upozornění) o vlastní úřední činnosti a jejích produktech. Neboť je nepochybné, že v současné době to je zejména diplomatika, která tvoří se správní historií doslova nerozlučnou dvojici. Ba lze říci, že závažná část diplomatiky, totiž kancelářské dějiny, s historií správy takřka splývá.

Žel plné a rychlé orientaci v tomto rozsáhlém díle brání zatím neexistence rejstříků. Je otázka, zda bylo nutné dát je až na závěr společného rejstříku, neboť se zdá, že struktura, zejména prvního svazku, je poměrně specifická a separátní rejstřík by byl nasnadě. Než nezbyvá si na něj ještě pár let počkat. Nejen proto budeme na rychlé vydávání dalších svazků tohoto díla s netrpělivostí čekat. A nepochybně, vzhledem k informativní hodnotě díla, nebudeme sami.

Ivan Hlaváček